

Katarzyna Brodzińska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Problem społecznej odpowiedzialności w rolnictwie

PROBLEM OF THE SOCIAL RESPONSIBILITY IN AGRICULTURE

Celem artykułu jest prezentacja wyników badań dotyczących oceny poziomu odpowiedzialności społecznej rolników - beneficjentów programu rolnośrodowiskowego. Badania przeprowadzono w 2011 r. na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego i objęto nimi reprezentatywną próbę 588 rolników (8,5% ogółu rolników realizujących zobowiązania rolnośrodowiskowe). W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Z przeprowadzonych badań wynika, że przyjęte kryteria kontroli gospodarstw realizujących zobowiązania programu rolnośrodowiskowego nie gwarantują stosowania przyjaznych środowisku praktyk gospodarowania, a istniejący system wsparcia finansowego w ograniczonym zakresie przyczynia się do realizacji celów WPR. Poziom zrównoważenia środowiskowego i społeczno-gospodarczego (udział zbóż w strukturze zasiewu <66%, indeks pokrycia gleby roślinnością w okresie zimy <33%, liczba grup > 3, odsetek gospodarstw bezinwentarzowych i nieuzyskujących przychodu ze sprzedaży płodów rolnych) analizowano zarówno w odniesieniu do ogółu objętych badaniami gospodarstw rolnych, jak i rolników realizujących poszczególne pakiety.

Słowa kluczowe: rolnictwo, społeczna odpowiedzialność, program rolnośrodowiskowy

Wprowadzenie

Idea społecznej odpowiedzialności biznesu CRS (corporate social responsibility) została spopularyzowana na początku XXI w. głównie dzięki trzem dokumentom: Strategii Lizbońskiej, Zielonej Księdze i Białej Księdze. Zgodnie z tą koncepcją przedsiębiorstwa dobrowolnie uwzględniają w swojej działalności komercyjnej problematykę społeczną i ekologiczną. Najczęściej to duże podmioty gospodarcze, w zależności od specyfiki branży i przyjętej strategii CRS, podejmują działania na rzecz lokalnej społeczności, wspierania systemu edukacji, czy ochrony środowiska.

Teoretyczną podbudowę idei odpowiedzialności w biznesie stanowią założenia teorii zrównoważonego (trwałego) rozwoju. Przedsiębiorstwa, dążąc do przestrzegania zasad tej idei podejmują działania pozwalające na pogodzenie celów ekonomicznych, społecznych i ekologicznych. Uwzględniają również zmianę preferencji konsumentów oraz wzrost poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa, wyrażający się brakiem społecznego przyzwolenia na działalność przedsiębiorstw generujących negatywne efekty zewnętrzne. Przedsiębiorcy wiedzą, że poprzez rzetelne i uczciwe prowadzenie biznesu tworzą wartość dodaną, która utwierdza ich pozycję na rynku i daje przewagę konkurencyjną¹.

¹ Bargiel D.: Rola społecznej odpowiedzialności biznesu i zrównoważonego rozwoju w ograniczaniu zjawisk kryzysowych. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 225/2011, s. 372; Hałasa J., Rumianowska I.: Społeczna odpowiedzialność biznesu a środowiskowe aspekty funkcjonowania

Często jest prezentowany pogląd, że założenia koncepcji CRS powinny odnosić się nie tylko do przedsiębiorstw, ale szerzej do organizacji. Każda organizacja, bez względu na obszar aktywności, wielkość, czy stosunek własności, powinna działać społecznie odpowiedzialnie². W praktyce dla większości podmiotów sektora MŚP, szczególnie tych funkcjonujących na obszarach wiejskich, CRS stanowi duże wyzwanie. Również w odniesieniu do podmiotów sektora rolnego wdrażanie tych zasad może okazać się trudne. Choć w polskim prawodawstwie gospodarstwa rolne działają na innych zasadach niż przedsiębiorstwa w innych sektorach gospodarki³, to działalność rolnicza, jak każda inna działalność gospodarcza, podlega prawom ekonomicznym i pod tym względem wymaga oceny i odpowiedniego ujmowania zarówno w problematyce zrównoważonego rozwoju, jak i CRS.

Cele i metody badań

Celem badań była ocena poziomu zrównoważenia ekologicznego, ekonomicznego i społecznego gospodarstw rolnych realizujących zobowiązania rolnośrodowiskowe. Analizie poddano wybrane cechy tych gospodarstw rolnych, które umożliwiają również dokonanie oceny poziomu odpowiedzialności społecznej rolników – beneficjentów programu, ponieważ w odniesieniu do tej grupy gospodarstw są większe oczekiwania społeczne. Badania przeprowadzono w 2011 r. na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego. Objęto nimi reprezentatywną próbę 588 rolników (8,5% ogółu rolników realizujących zobowiązania rolnośrodowiskowe)⁴. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z celowo-losowym doбором próby badawczej, w której zastosowano rozmieszczenie proporcjonalne w poszczególnych warstwach (powiatach). Dołożono jednak starań, by została zachowana niezależność próby badawczej (zróżnicowano przestrzennie dobór próby w obrębie powiatów). W badaniach zastosowano technikę wywiadu skategoryzowanego, przy czym niektóre dane liczbowe zebrano w oparciu o analizę planów rolnośrodowiskowych i złożonych do ARiMR wniosków o płatności obszarowe.

Wyniki badań i dyskusja

Rolnictwo jest głównym użytkownikiem gruntów i przestrzeni fizycznej. Wytwarza ono zarówno produkty żywnościowe, jak i nieżywnościowe, oddziałuje na środowisko

przedsiębiorstwa W: Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju. Red. A. Graczyk. Wyd. Eko Press, Białystok 2007, s. 90-91; Kielczewski D., Związki idei zrównoważonego rozwoju z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu. *Optimum. Studia Ekonomiczne* 6(54)/2011, s. 28.

² Walkowiak R.: Społeczna odpowiedzialność organizacji W: Społeczna odpowiedzialność organizacji, od odpowiedzialności do elastycznych form pracy. Red. R. Walkowiak, K. Krukowski, Wyd. Fundacja Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”, Olsztyn 2009, 9-15.

³ Zgodnie z ustawą o podatku od towarów i usług z 11. marca 2004 r. również rolnicy prowadzący gospodarstwa rolne (niezależnie od uzyskiwanego obrotu) mogą być podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą. Ponadto gospodarstwa rolne coraz częściej prowadzone są również w formie spółek jawnych, komandytowych, czy spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. Nie ulega również wątpliwości, że działalność rolnicza to zgodnie z ustawą o swobodzie działalności gospodarczej działalność zarobkowa, a także zawodowa wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły, chociaż w myśl tej ustawy działalnością gospodarczą nie jest.

⁴ Badania zrealizowano w ramach projektu badawczego nr NN 305296340 pt. „Determinanty środowiskowe i społeczno-gospodarcze wdrażania programu rolnośrodowiskowego”

przyrodnicze i krajobraz (pozytywnie lub negatywnie) oraz utrzymuje żywotność obszarów wiejskich. Odgrywa tym samym ważną rolę w procesach zrównoważonego (trwałego) rozwoju, oddziałując znacząco na każdy z obszarów trwałości⁵. Zrównoważenie rolnictwa można rozpatrywać zarówno w skali globalnej, regionalnej, jak i na poziomie gospodarstwa rolnego⁶. Należy jednak zauważyć, że chociaż dla każdego z tych poziomów istota zrównoważenia jest taka sama, to miary zrównoważenia są różne.

Wdrażany, w objętych badaniami gospodarstwach rolnych program rolnośrodowiskowy wywodzi się z idei zrównoważonego rozwoju. Głównym celem tego programu jest zapewnienie harmonii i równowagi w różnych aspektach działania gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych⁷. Rolnicy przystępują do programu dobrowolnie, a w ramach realizowanych pakietów zobowiązują się do przestrzegania ściśle określonych wymogów, za co otrzymują gratyfikacje finansowe. Czy zatem są to działania społecznie odpowiedzialne?

Wśród osób zajmujących się problematyką społecznej odpowiedzialności istnieją w tej kwestii podzielone zdania. Jedni uważają, że stosowanie się do przepisów prawa jest obowiązkiem, inni już sam fakt przestrzegania przepisów uważają za przejaw odpowiedzialnego działania, ponieważ świadczy to o rzetelnym, uczciwym traktowaniu reguł przyjętych w danym społeczeństwie i uznanych za pewne minimum⁸. Należy więc oczekiwać, że gospodarstwa rolne realizując zobowiązania rolnośrodowiskowe będą gospodarstwami społecznie odpowiedzialnymi i zrównoważonymi, tak w sferze środowiskowej, ekonomicznej, jak i społecznej.

W odniesieniu do gospodarstwa rolnego o poziomie zrównoważenia środowiskowego świadczy stosowany płodozmian (charakteryzowany udziałem zbóż w strukturze zasiewów, liczbą grup uprawianych roślin, indeksem pokrycia gruntów ornych roślinnością w okresie zimy), a także stosowana gospodarka nawozowa, uwzględniająca obsadę zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie i bilans nawozowy⁹.

⁵ Fotyma M., Kuś J.: Zrównoważony rozwój gospodarstwa rolnego, Pamiętnik Puławski 120/2000, s. 101-116; Majewski E.: Trwały rozwój i trwałe rolnictwo – teoria a praktyka gospodarstw rolniczych. Wyd. SGGW, Warszawa 2008, s. 36-42; Woś A., Zegar J.: Rolnictwo społecznie zrównoważone. Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2002, s. 28-34; Zegar J.: Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym. Raport końcowy, synteza i rekomendacje. Wyd. IERiGŻ PAN, Warszawa 2009, s. 9-13.

⁶ Dobrzański G.: Wskaźniki trwałego i zrównoważonego rozwoju w lokalnych układach terytorialnych. W: Nowoczesne metody i techniki zarządzania trwałym i zrównoważonym rozwojem gminy Red. R. Miłoszewski, Wyd. Politechniki Białostockiej, Rozprawy Naukowe, Białystok, 2001; Krasowicz S.: Sposoby realizacji zrównoważonego rozwoju w gospodarstwie rolnym. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu 540/2006, s. 25-263; Zegar J.: Z badań nad... 9-13.

⁷ Runowski H. Zrównoważony rozwój gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych. Roczn. Nauk. SERiA II(1)/2000, 94-102.

⁸ Nogalski B., Śniadecki J.: Zachowania etyczne w zarządzaniu polskimi przedsiębiorstwami – ujęcie kontekstowe. W: Wpływ społecznej odpowiedzialności biznesu i etyki biznesu na zarządzanie przedsiębiorstwem. Red. P. Kulawczuk, A. Poszewiecki. Wyd. IBnDiPP, Warszawa 2007, s. 9-15; Rojek-Nowosielska M.: Efekty zewnętrzne a społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw http://odpowiedzialnybiznes.pl/pl/baza-wiedzy/publikacje/artykuly_dostep_06.03.2013; Kuklińska E., Idea zrównoważonego rozwoju a ortoliberalna koncepcja społecznej gospodarki rynkowej. Optimum. Studia Ekonomiczne 4(52)/2011, s. 35-36.

⁹ Zegar J.: Z badań nad... op.cit. s. 9-13.

Objęte badaniami gospodarstwa w większości tak zdefiniowane kryteria powinny spełniać, ponieważ 67,9% z nich to gospodarstwa ekologiczne, a 14,6% gospodaruje w systemie rolnictwa zrównoważonego. Ponadto plany działalności rolnośrodowiskowej szczegółowo określają dopuszczalne praktyki rolnicze, a beneficjenci są kontrolowani w zakresie ich przestrzegania. Z przeprowadzonych badań wynika jednak, że chociaż respondenci spełniają wymogi programu rolnośrodowiskowego, stosowane przez nich praktyki nie zawsze są przyjazne środowisku. W 25,5% gospodarstw udział zbóż w strukturze zasiewów przekraczał 66%, w 8,5% indeks pokrycia gleb w okresie zimowym był niższy niż 33%, a w 73,2% liczba grup uprawianych roślin była mniejsza niż 3 (tab. 1).

Tabela 1. Wybrane cechy gospodarstw rolnych realizujących program rolnośrodowiskowy
Table 1. Chosen features of agricultural farms depending on packages of the agri-environmental programme carried out

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	ogółem <i>total</i>	RZ*	RE*	OGiW*	ETUZ*	PP*
Liczba gospodarstw <i>Number of farmers</i>	588	86	399	89	201	82
Gospodarstwa, w których osoba kierująca nie posiada wykształcenia rolniczego [%] <i>Farms where manager doesn't have agricultural education [%]</i>	46,6	43,0	46,9	41,6	42,3	52,4
Średnia powierzchnia UR [ha], w tym: <i>Average area of agricultural land on which:</i>	43,8	45,7	43,4	65,9	41,9	53,0
grunty orne [%] <i>arable land [%]</i>	76,1	81,8	76,4	85,0	62,9	59,4
trwale użytki zielone [%] <i>permanent grasslands [%]</i>	22,6	18,1	21,6	14,9	36,2	39,4
plantacje wieloletnie [%] <i>long-term plantations [%]</i>	1,3	0,1	2,0	0,1	0,9	1,2
Gospodarstwa niespełniających kryteriów zrównoważenia środowiskowego [%] <i>Farms don't fulfill the criteria for environmental sustainability [%]</i>						
Udział zbóż w strukturze zasiewów >66% <i>The share of cereals in crop structure >66%</i>	25,5	41,4	17,1	51,2	29,5	22,8
Indeks pokrycia gleb w okresie zimy <33% <i>Index of soil cover in winter <33%</i>	8,5	19,8	5,1	20,2	10,0	5,4
Liczba grup roślin <3 <i>Number of plants groups <3</i>	73,2	42,7	79,8	53,4	64,0	66,1
Gospodarstwa bezinwentarzowe [%] <i>Farms without animals production [%]</i>	59,4	43,0	66,7	41,6	43,3	54,9
Gospodarstwa nieuzyskujące przychodu ze sprzedaży [%] <i>Farms without income from sale [%]</i>	34,8	1,2	43,7	1,1	33,1	50,6

*RZ – rolnictwo zrównoważone *sustainable agriculture*, RE – rolnictwo ekologiczne *organic farming*, OGiW – ochrona gleb i wód, ETUZ – ekstensywne trwale użytki zielone *permanent grasslands*, PP – pakiety przyrodnicze (ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedliska przyrodniczych na/lub poza obszarami Natura 2000) *natural packages (protection of endangered bird species and natural habitats on/or outside Natura 2000)*

Źródło: badania własne
 Source: own research

W objętej badaniami grupie 59,4% to gospodarstwa bezinwentarzowe. W takich gospodarstwach utrzymanie żyzności gleb jest stosunkowo trudne i wymaga dużej sprawności organizacyjnej i rozległej wiedzy pozwalającej przewidywać konsekwencje

podejmowanych działań rekompensujących lub łagodzących skutki trwałego braku nawożenia organicznego¹⁰. Jak wynika z badań 46,6% uczestniczących w programie rolnośrodowiskowym rolników nie posiadało wykształcenia rolniczego. Pomimo faktu, że w województwie warmińsko-mazurskim odsetek rolników nieposiadających wykształcenia rolniczego w 2010 r. był jeszcze wyższy (53,8%)¹¹, to w odniesieniu do tej grupy gospodarstw jest to wysoki wskaźnik, który może budzić obawy o jakości stosowanych praktyk rolniczych.

Rolnictwo ekologiczne jest systemem zrównoważonym pod względem ekologicznym oraz ma silne przesłanki do zrównoważenia ekonomicznego i społecznego (nie obciąża środowiska, jest w dużym stopniu niezależne od nakładów zewnętrznych, oddziałuje na rozwój wsi i rolnictwa, jako kategorii społecznych i kulturowych)¹². Rolnictwo ekologiczne jedynie w sytuacjach, gdy uwzględnia potrzebę zachowania żyzności gleby, równowagi paszowo-nawozowej i różnorodności biologicznej korzystnie oddziałuje na środowisko przyrodnicze. W tym systemie gospodarowania zachowanie żyzności gleby osiąga się poprzez dostarczanie pokarmu organizmom glebowym, czyli nawożenie gleby nawozami organicznymi, wytworzonymi w gospodarstwie (dopuszcza się zakup 30% nawozów organicznych, przy czym powinny one zostać przekompostowane w gospodarstwie). Z kolei równowaga paszowo-nawozowa polega na zamknięciu obiegu materii w gospodarstwie poprzez zrównoważenie produkcji roślinnej i zwierzęcej. Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że 59,4% gospodarstw ekologicznych to gospodarstwa bezinwentarzowe¹³. Zdaniem J. Zegara¹⁴, trudno uznać gospodarstwo za zrównoważone ekologicznie bez prowadzenia produkcji zwierzęcej (nawozów zwierzęcych) w dłuższej perspektywie. Nawozy zielone mogą tylko częściowo zapewnić roślinom uprawnym i innym biotycznym elementom ekosystemu glebowego potrzebne składniki odżywcze. Niewątpliwie gospodarstwa ekologiczne przyczyniają się do zachowania różnorodności biologicznej, chociaż ich wkład w tym zakresie trudno ocenić. W początkowym okresie realizacji programu to właśnie gospodarstwa podejmujące zobowiązania rolnośrodowiskowe miały obowiązek zachowania tzw. użytków ekologicznych (zadrzewień śródpolnych, sadzawek, oczek wodnych). Aktualnie jest to wymóg utrzymania gruntów w dobrej kulturze rolnej i powinny one spełniać wszystkie gospodarstwa, do których są przyznawane dopłaty bezpośrednie.

Z badań własnych wynika, że odsetek gospodarstw niespełniających dwóch kryteriów zrównoważenia ekologicznego (tj. udziału zbóż w strukturze zasiewów i indeksu pokrycia gleb) był najniższy w gospodarstwach realizujących pakiety przyrodnicze i w gospodarstwach ekologicznych. Jednocześnie 79,8% gospodarstw ekologicznych nie spełniało kryterium minimalnej liczby grup uprawianych roślin. Taki

¹⁰ Zegar J.: Z badań nad... op.cit., s. 29-33.

¹¹ Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim. Powszechny spis rolny 2010 www.stat.gov.pl/olsz

¹² Woś A., Zegar J.: Rolnictwo społecznie zrównoważone. Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2002, s. 56-63; Zegar J.: Z badań nad... s. 36-46; Zegar J.: Z badań nad... s. 36-46.

¹³ Z danych raportu badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym wynika, że gospodarstwa bezinwentarzowe stanowią 28% ogółu gospodarstw ekologicznych w kraju [Zegar J.: Z badań nad... op.cit., s. 40].

¹⁴ Zegar J.: Z badań nad... op.cit., s. 29-33.

stan nie oznacza jednak uprawy gleb w monokulturze, ponieważ 23,6% tych gospodarstw na swoich gruntach, uprawiało jedną grupę roślin, tj. mieszankę traw z motylkowatymi.

Określenie poziomu zrównoważenia ekonomicznego gospodarstw rolnych można odnosić do wielkości dochodów, które powinny zapewniać utrzymanie rodziny rolnika i rozwój gospodarstwa rolnego. Ze względu na fakt, że poziom dochodów gospodarstw rolnych zależy nie tylko od struktury i wielkości produkcji rolnej, ale w znaczącym stopniu od wielkości dopłat skierowanych do producentów rolnych, analizie poddano strukturę przychodów. Takie podejście pozwoliło na wyłonienie grupy gospodarstw, w których subwencje rolnicze były w 2011 r. jedynym źródłem przychodu (34,8% objętych badaniami gospodarstw nie uzyskiwało przychodu ze sprzedaży płodów rolnych). W tej grupie jedynie odsetek gospodarstw realizujących pakiet ochrona gleb i wód i rolnictwa zrównoważonego był znikomy (tab.1). Brak sprzedaży w strukturze przychodów jest zrozumiałe w przypadku gospodarstw realizujących pakiety przyrodnicze, w których płatność stanowi rekompensatę za świadczone usługi na rzecz środowiska. Jednak w gospodarstwach ekologicznych może świadczyć o nieprzestrzeganiu zasady CRS. Wdrażana wspólna polityka rolno UE uzasadnia potrzebę wsparcia rolnictwa ekologicznego nie tylko „przyjaznością” tego systemu produkcji dla środowiska, ale również korzyściami wynikającymi z możliwości pozyskiwania produktów o wysokich walorach odżywczych. Brak przychodu ze sprzedaży w 43,7% gospodarstw ekologicznych świadczyć może o tym, że ów ważny cel WPR nie jest realizowany. Ponieważ średnia powierzchnia UR w tych gospodarstwach to 43,4 ha, a gospodarstwa do 5 ha stanowią niespełna 8%, powinny to być gospodarstwa produkcyjne. Z pewnością takie są oczekiwania społeczne wobec tej grupy gospodarstw. Konsumenty oczekują dobrej jakości produktów rolnych w przystępnej cenie. Ponadto z przeprowadzonych badań wynika, że w niektórych gospodarstwach ekologicznych, jedynym kryterium doboru roślin do uprawy była wysokość wsparcia finansowego. Są takie gospodarstwa, które w ramach programu rolnośrodowiskowego PROW 2004-2006 posiadały np. nasadzenia orzecha włoskiego (najwyższe wsparcie), a w kolejnym okresie programowania uprawiane były maliny (najwyższe wsparcie w ramach programu rolnośrodowiskowego uzupełnione wsparciem do owoców miękkich). Z kolei 27,7% gospodarstw bezinwentarzowych uprawia wyłącznie mieszankę traw z motylkowatymi na gruntach ornych. Takie praktyki są dalekie od realizacji idei zrównoważonego rozwoju i założeń CSR. Świadczą o braku koncepcji długookresowego działania, zorientowanego na prowadzenie produkcji rolniczej na potrzeby rynku oraz realizację celów społecznych. Dyskusyjna jest również transparentność takich działań, która wpływa negatywnie na wizerunek gospodarstw ekologicznych.

Wdrażanie idei CSR w gospodarstwach rolnych może się przyczynić do kształtowania wrażliwości ekologicznej rolników, rozumianej nie tylko jako przestrzeganie nakazów i zakazów, rezultat „poprawności politycznej”, ale jako przejaw rzeczywistej troski o środowisko przyrodnicze. W kwestii ochrony środowiska kluczowa jest świadomość ekologiczna rolników. Tylko wysoki jej poziom, wyrażany poprzez prezentowane postawy i stosowane w gospodarstwie praktyki gospodarowania, będzie sprzyjać poprawie relacji człowiek - środowisko, gospodarstwo - środowisko. Trzeba pamiętać, że zarówno systemy prawne i wynikające z nich kary za działania na szkodę

środowiska, jak i gratyfikacje finansowe za podejmowanie działań prośrodowiskowych, mają charakter rozwiązań doraźnych. Z pewnością przyczyniają się one do poprawy stosowanych praktyk, ale nie dają gwarancji trwałości tych zmian¹⁵.

Wnioski

Ocena działań społecznie odpowiedzialnych podmiotów funkcjonujących na rynku jest niezwykle trudna. Problemem jest nie tylko brak jednolitych zasad certyfikacji i standaryzacji CSR, ale również fakt, że wiele kwestii związanych z tą problematyką dotyczy zasad etyki postępowania, przyjętych norm i zasad moralnych. Również w odniesieniu do gospodarstw rolnych trudno o jednoznaczne wnioskowanie. Z przeprowadzonych badań wynika, że przyjęte kryteria kontroli gospodarstw realizujących zobowiązania programu rolnośrodowiskowego nie gwarantują stosowania przyjaznych środowisku praktyk gospodarowania, a istniejący system wsparcia finansowego w ograniczonym zakresie przyczynia się do realizacji celów WPR. Analiza wybranych cech gospodarstw rolnych, w odniesieniu do realizowanych pakietów programu rolnośrodowiskowego, wykazała zróżnicowany poziom odpowiedzialności społecznej ich właścicieli.

Konkludując, ze względu na zbieżność celów koncepcje zrównoważonego rozwoju i CRS w sektorze rolnictwa powinny być wdrażane łącznie. Tylko takie działania mogą w sposób trwały przyczynić się do poprawy stosowanych praktyk w gospodarstwach rolnych. Pozwolą nie tylko wyeliminować działania szkodzące środowisku, ale również wpłyną na poprawę jakości produktów rolnych oraz relacje producentów rolnych z otoczeniem. W efekcie przyczynią się do uzyskania „społecznej licencji” na prowadzenie działalności rolniczej i wzrostu konkurencyjności tych podmiotów na rynku.

Literatura

- Bargiel D.: Rola społecznej odpowiedzialności biznesu i zrównoważonego rozwoju w ograniczaniu zjawisk kryzysowych. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 225/2011.
- Brodzińska K.: Świadomość ekologiczna rolników a praktyka gospodarowania, Roczn. Nauk. SERiA XIV(5)/2011.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim. Powszechny spis rolny 2010 www.stat.gov.pl/olsz
- Dobrzański G.: Wskaźniki trwałego i zrównoważonego rozwoju w lokalnych układach terytorialnych. W: Nowoczesne metody i techniki zarządzania trwałym i zrównoważonym rozwojem gminy Red. R. Miłoszewski, Wyd. Politechniki Białostockiej, Rozprawy Naukowe, Białystok 2001.
- Fotyma M., Kuś J.: Zrównoważony rozwój gospodarstwa rolnego, Pamiętnik Puławski 120/2000.

¹⁵ Brodzińska K.: Świadomość ekologiczna rolników a praktyka gospodarowania, Roczniki Naukowe SERiA, Tom XIV, z. 5/2011, s. 34-38; Nogalski B., Śniadecki J.: Zachowania etyczne w zarządzaniu polskimi przedsiębiorstwami – ujęcie kontekstowe. W: Wpływ społecznej odpowiedzialności biznesu i etyki biznesu na zarządzanie przedsiębiorstwem. Red. P. Kulawczuk, A. Poszewiecki. Wyd. IBnDiPP, Warszawa 2007, s. 9-13.

- Hałasa J., Rumianowska I.: Społeczna odpowiedzialność biznesu a środowiskowe aspekty funkcjonowania przedsiębiorstwa W: Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju. Red. A. Graczyk. Wyd. Eko Press, Białystok 2007.
- Kiełczewski D., Związki idei zrównoważonego rozwoju z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu. *Optimum. Studia Ekonomiczne* 6(54)/2011.
- Krasowicz S.: Sposoby realizacji zrównoważonego rozwoju w gospodarstwie rolnym. *Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu* 540/2006.
- Kuklińska E., Idea zrównoważonego rozwoju a ortoliberalna koncepcja społecznej gospodarki rynkowej. *Optimum. Studia Ekonomiczne* 4(52)/2011.
- Majewski E.: Trwały rozwój i trwałe rolnictwa – teoria a praktyka gospodarstw rolniczych. Wyd. SGGW, Warszawa 2008.
- Nogalski B., Śniadecki J.: Zachowania etyczne w zarządzaniu polskimi przedsiębiorstwami – ujęcie kontekstowe. W: Wpływ społecznej odpowiedzialności biznesu i etyki biznesu na zarządzanie przedsiębiorstwem. Red. P. Kulawczuk, A. Poszewiecki. Wyd. IBnDiPP, Warszawa 2007.
- Rojek-Nowosielska M.: Efekty zewnętrzne a społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw http://odpowiedzialnybiznes.pl/pl/baza-wiedzy/publikacje/artykuly_dastep_06.03.2013
- Runowski H. Zrównoważony rozwój gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych. *Rocz. Nauk. SERiA* II(1)/2000.
- Walkowiak R.: Społeczna odpowiedzialność organizacji W: Społeczna odpowiedzialność organizacji, od odpowiedzialności do elastycznych form pracy. Red. R. Walkowiak, K. Krukowski, Wyd. Fundacja Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”, Olsztyn 2009.
- Woś A., Zegar J.: Rolnictwo społecznie zrównoważone. Wyd. IERiGŻ, Warszawa 2002.
- Zegar J.: Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym. Raport końcowy, synteza i rekomendacje. Wyd. IERiGŻ PAN, Warszawa 2009.

Summary

The objective of this article was to present the results of the research concerning the assessment of the farmer's social responsibility level - beneficiaries of the agri-environmental programme. Researches was conducted in 2011 in the Warmia and Mazurian voivodeship and included representative attempt of 588 farmers (8.5% of the whole agri-environmental programme beneficiaries). The principal metod of researches was an interview (a questionnaire form). The research results proved that adopted audit criteria in participating in agri-environmental programme farms don't give certainty of environmentally friendly management. The existing system of supporting doesn't give certainty established purposes realization either. Criteria of the stability (participation of cereal crops in the sowing's structure <66%, index of covering the soil with plants in the winter >33%, number of planted plants groups >3, percentage of farms with the animal production and structure of the income in farms) were analysed both in the whole agricultural farms and groups of farmers which carrying chosen packages out.

Key words: agriculture, social responsibility, agri-environmental programme

Informacja o autorze:

dr inż. Katarzyna Brodzińska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska
Plac Łódzki 2, 10-957 Olsztyn
e-mail: katarzyna.brodzinska@uwm.edu.pl